

Η
ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΩΣ
ΞΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ

ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ - ΧΟΡΝ
ΑΘΗΝΑ 1996

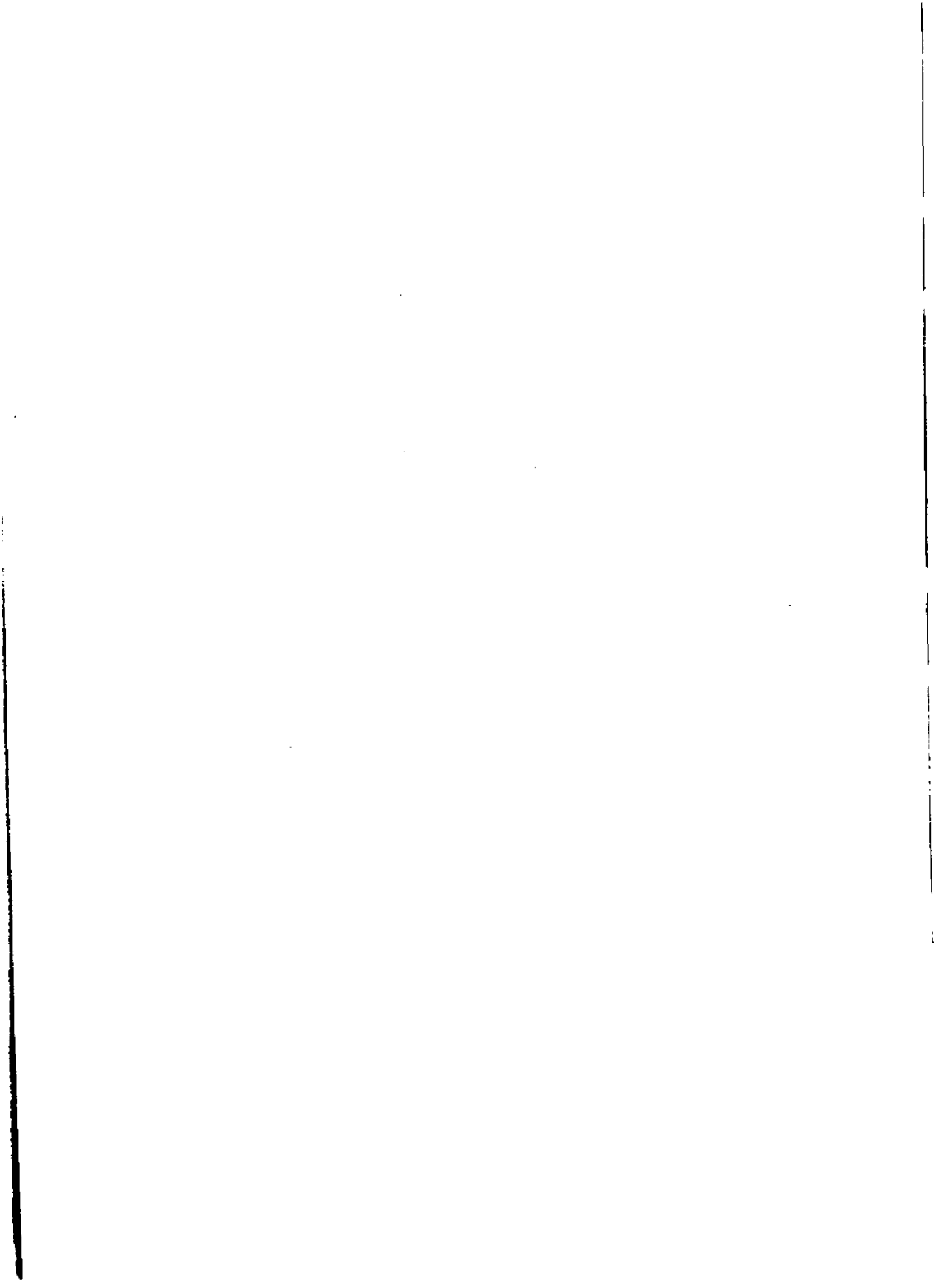
© Copyright 1996

ΙΔΡΥΜΑ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗ - ΧΟΡΝ

Μάρκου Αυρηλίου 5, Πλάκα - 105 56 Αθήνα

Τηλ. 32.19.196

ISBN: 960 - 7079 - 49 - 3

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΩΣ ΞΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ*

Στη μνήμη της Denise François

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά από εκατό περίπου χρόνια επιστημονικής πορείας της σύγχρονης γλωσσολογίας, με έμφαση στη συγχρονική και περιγραφική προσέγγιση των ζωντανών φυσικών γλωσσών, θεωρείται κοινός τόπος να λέγεται σήμερα ότι η γλώσσα δεν έχει ομοιόμορφη, στατική και αδιαφοροποίητη υπόσταση, αλλά αποτελεί, στην πραγματικότητα, άθροισμα ενδογενών και εξωγενών διαφορών και ετεροτήτων. Κι αυτό, παρά το γεγονός ότι εξασφαλίζει κατά τρόπο θαυμαστό τη δυνατότητα κοινής έκφρασης και επικοινωνίας σε εκατομμύρια διαφορετικούς ανθρώπους.

Έτσι, όσοι ασχολούνται με τη γλώσσα συμφωνούν ότι *ετερογενής* και όχι *ομοιογενής*¹ είναι ο χαρακτηρισμός που της ταιριάζει. Είναι, εξάλλου, γνωστό ότι η ετερογένεια αυτή, με άλλα λόγια η πολυμορφία της γλώσσας συνδέεται με τον δυναμικό χαρακτήρα και τη διαρκή κινητικότητά της². Αέναη κίνηση, ενέργεια και δυναμικές τάσεις ανάμεσα στο παλαιό και το νέο, το κοινό και το σπάνιο, το εύκολο και το δύσκολο, το οικείο και το ξένο συνιστούν την αλήθεια για κάθε γλώσσα, ενώ πολλές εναλλακτικές μορφές της, οικοδομημένες στέρεα σε μια κοινή και απόλυτα συστηματική βάση, δημιουργούν το ποικιλόχρωμο φά-

---

* Το κείμενο δημοσιεύεται όπως εκφωνήθηκε στη διάλεξη με ελάχιστες φραστικές βελτιώσεις και την προσθήκη του απαραίτητου διδλωγραφικού υπομνηματισμού.

1. Βλ. Houdebine 1985, σελ. 7, 18 και 23. Επίσης Mahmoudian 1980, σελ. 34.

2. Martinet 1989, σελ. 47-52.

σμα της. Ένα φάσμα οφειλόμενο στην ιδιοσυγκρασιακή φύση των ατόμων που τη χειρίζονται τόσο στον ατομικό και κοινωνικό προσδιορισμό τους, όσο και στις διάφορες μορφές, τα μέσα και τους στόχους επικοινωνίας τους, στον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο τους. Ειδικοί παράγοντες που προέρχονται από την πορεία ορισμένων γλωσσών -και σ' αυτές ανήκει βέβαια δικαιωματικά η Ελληνική για τους γνωστούς ιστορικούς λόγους- έρχονται να προστεθούν και να διευρύνουν ακόμη περισσότερο το φάσμα της *γλωσσικής ποικιλίας* (linguistic variation), όπως έχει επικρατήσει να ονομάζεται η γλωσσική ετερογένεια. Η γλωσσική ποικιλία είναι και το αντικείμενο της αποψινης εισήγησής μας -κατά το ένα τουλάχιστον σκέλος- αναφορικά πάντοτε με τα δεδομένα της Νέας Ελληνικής (εφεξής ΝΕ).

Επειδή κατά καιρούς άλλοι άλλως εννόησαν και περιέγραψαν τη γλωσσική ποικιλία, θεωρούμε χρήσιμο πριν απ' όλα να την οριοθετήσουμε περιγράφοντας συγχρόνως τα είδη της, που είναι τα εξής: πρώτον, η *ενδοσυστηματική* ποικιλία. Πρόκειται για τις εναλλακτικές πραγματώσεις των δομών ή στοιχείων της γλώσσας που υπαγορεύονται από το ίδιο το σύστημά της. Παράδειγμα, οι διαφορετικές πραγματώσεις των φωνημάτων και μορφημάτων της ΝΕ, των οποίων η τελική μορφή εξαρτάται από το γλωσσικό περιβάλλον και άλλους ενδοσυστηματικούς παράγοντες:

-εναλλαγή στην προφορά των κοπα-χίτρα (χώμα - χύτρα)

(με [x] υπερωικό και [χ'] ουρανικό που επιβάλλουν το υπερωικό φωνήεν ο και το ουρανικό i αντίστοιχα)

-εναλλαγή του καταληκτικού μορφήματος του ενεργητικού παρατατικού στο α' ενικό πρόσωπο:

-a και -usa/-ava

eitex-a <έτρεχα> και avarusa/avava <αγιπούκι/αγάπιγα>

-εναλλαγή στις μορφές του υποκορισμού:

-aki, -itsa, ula κ.λπ.

maridáki <μαριδάκι>, maridítsa <μαριδίτσα>, maridúla <μαριδούλα>, αλλά pedáki <παιδάκι>, pedúla <παιδούλα>

Δεύτερον, η *εξωσυστηματική* ποικιλία.

Περιλαμβάνει τις εξής υποπεριπτώσεις:

α) *γεωγραφική ποικιλία*: πρόκειται για τη γλωσσική ετερογένεια την οφειλόμενη στη διάσπαση μιας άλλοτε κοινής γλώσσας σε επιμέρους μορφές (ιδιώματα και διαλέκτους) που κατανέμονται και γεωγραφικά.

β) *κοινωνιογλωσσική ποικιλία*: μια πολυσύνθετη κατηγορία οφειλόμενη σε πολλές επιμέρους συνιστώσες (βλ. παρακάτω, σελ. 25).

γ) ποικιλία οφειλόμενη στη διχοτομία *προφορικού/γραπτού λόγου*.

δ) ποικιλία προερχόμενη από τις *ιστορικές περιπέτειες της γλώσσας* και τις συνέπειές τους στο εκάστοτε γλωσσικό παρόν. Ειδικότερα, για την ελληνική γλώσσα η περίπτωση αυτή υπονοεί το προϊόν της γνωστής διττής, λόγιας και δημώδους, παράδοσης που είναι λογικό να εξακολουθεί να απασχολεί όσους καταγίνονται με τη διδασκαλία της Ελληνικής είτε ως μητρικής είτε ως ξένης γλώσσας. Εναλλαγές του τύπου *φταίω-πταίωμα, έννοια-έννοια/έγνοια, άνθος-λουλούδι, επέβαλε-κατάλαβε, τελειώσ-τέλεια* και πολλές άλλες απότοκες αυτής της για άλλους οδυνηρής και για άλλους αναγκαίας συνύπαρξης είναι πάντα παρούσες στη χρήση, συνεπώς και στη διδασκαλία όπου απαιτούν τη σωστή τους αντιμετώπιση.

Τα είδη της γλωσσικής ποικιλίας της ΝΕ, ιδιαίτερα της εξωσυστηματικής, περιγράφονται αναλυτικά στην ενότητα II, σελ. 21 κ.εξ.

Προηγουμένως, θα θέλαμε να θίξουμε δύο ακόμη σημεία:

(i) Τα μέχρι τώρα αναφερθέντα είδη της γλωσσικής ποικιλίας θα μπορούσαν να συνδεθούν και με τη συγχρονική και διαχρονική θεώρηση της γλώσσας, κυρίως ως προς την πηγή προέλευσής τους, όπως δείχνει το σχήμα 1³.

Ας σημειωθεί, πάντως, ότι οι διαχωριστικές γραμμές της σχηματικής αυτής παράστασης δεν συμβολίζουν και υποχρεωτικές

3. Η βασική ιδέα ανήκει στην Houdebine, ό.π., σελ. 13.

ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΡΟΞΕΛΥΣΗ		ΕΙΔΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ				
		ΕΝΔΟΣΥ- ΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ	ΕΞΩΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ			
			Κοινωνιο- γλωσσική	Γραπτή/ Προφορική	Λόγια/ Δημώδης	Γεωγραφική
συγχρονία	+	+	+	+		
διαχρονία	+		+	+	+	

Σχ. 1

οριοθετήσεις ούτε ανάμεσα στα είδη της ποικιλίας ούτε και στη συγχρονική ή διαχρονική θεώρησή τους. Μια ποικιλία π.χ. οφειλόμενη στη λόγια και δημώδη παράδοση της γλώσσας μπορεί να συνδέεται και με κοινωνιογλωσσικές συνιστώσες που καθορίζουν τη χρήση. Οι εκφράσεις:

διαστάμενες (απόψεις)   έναντι   διαφορετικές (απόψεις)
 πρόσοδοι   »   περιουσία
 ενδείκνυται   »   ταιριάζει, στέκει

μαρτυρούν και διαφορετική προέλευση (λόγια ~ δημώδη) και διαφορετικές χρήσεις (επίσημες - ανεπίσημες). Θεωρητικά υπάρχουν και άλλες δυνατότητες προσέγγισης της γλωσσικής ποικιλίας⁴. Έτσι, στα προαναφερθέντα είδη θα μπορούσε να προστεθεί η ειδικού/τεχνικού περιεχομένου ποικιλία που έχουν προτείνει οι ασχολούμενοι με τα θεωρητικά προβλήματα διδασκαλίας των ξένων γλωσσών. Πρόκειται για τις ποικιλίες που εμφανίζονται στο μεσοστάδιο εκμάθησης της δεύτερης γλώσσας (interlanguage)⁵, δηλ. στη διαδοχικά μεταβαλλόμενη πορεία των σπου-

4. Αργά υπέπεσε στην αντίληψή μας το δημοσίευμα του Μ. Σετάτου για τη λειτουργική εκμετάλλευση της ποικιλίας στη ΝΕ (Βλ. Μ. Σετάτος 1992), ένα διεξοδικό άρθρο που δεν είχαμε τον χρόνο να μελετήσουμε και να αξιοποιήσουμε δεόντως. Σ' αυτό επιχειρείται ένας άλλος τρόπος διάκρισης των μορφών της γλωσσικής ποικιλίας (ελεύθερη-καθορισμένη), ανά περιοχές εμφάνισης (φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη κ.λπ.) και ανάλογα με τις λειτουργικές χρήσεις (παιδαγωγική, συνταγματική, πραγματολογική, υφολογική).

5. Βλ. E. Tarone 1988: *Variation in interlanguage*. London/Baltimore: E. Arnold.

δαστών προς τη γλώσσα-στόχο (target language). Παρόλο που, εκ πρώτης όψεως, δείχνει να έχει σχέση με το θέμα μας, δεν θα αναφερθούμε σ' αυτήν, καθώς εκτιμάμε ότι απαιτεί ειδική ερευνητική προεργασία και επιλογή υλικού που θα προέρχεται από τάξεις διδασκαλίας της Ελληνικής ως ξένης.

Στη σημερινή μας εισήγηση προτιμήσαμε να κάνουμε μια σφαιρική επισκόπηση της γλωσσικής ποικιλίας και των προβλημάτων που δημιουργεί στη διδασκαλία της ΝΕ ως ξένης γλώσσας, αφού άλλωστε, στη σειρά αυτών των συζητήσεων, τα θέματα που πρόκειται να θιγούν έχουν σχέση με συγκεκριμένες περιπτώσεις γλωσσικών εναλλαγών.

Τέλος, θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι παρακάμπτουμε σκόπιμα ένα συναφές θέμα, δηλ. το πρόβλημα προσδιορισμού της γλωσσικής νόρμας στη ΝΕ, πρόβλημα μεγάλο και πολυσύνθετο, που προϋποθέτει ειδική έρευνα με αντικειμενικά κριτήρια, πριν το επικαλεστεί κανείς σε θέματα διδασκαλίας της γλώσσας.

II. ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ ΣΤΗ ΝΕ

Στο τμήμα της εισήγησης που ακολουθεί θα ασχοληθούμε με μια καθαρά περιγραφική επισκόπηση της εξωσυστηματικής γλωσσικής ποικιλίας στη Νέα Ελληνική. Αν και η άμεση συμβολή της στη διδασκαλία της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας δεν είναι αυτονόητη, νομίζουμε ότι θα δώσει μια συνολικότερη εικόνα για το φάσμα των δυνατών χρήσεων της γλώσσας, και αυτό δεν μπορεί παρά να είναι χρήσιμο για οποιαδήποτε γλωσσική διδασκαλία.

Σημειώνουμε ότι πρόκειται αναγκαστικά για πολύ συνοπτική και σε ορισμένα σημεία ιδιαίτερα σχηματική παρουσίαση πολλοί από τους διαχωρισμούς που προτείνονται γίνονται περισσότερο για μεθοδολογική διευκόλυνση, παρά επειδή αντιπροσωπεύουν πραγματικά διακριτές κατηγορίες στο σύνθετο πλέγμα των γλωσσικών ποικιλιών.

1. Εξωσυστηματική γλωσσική ποικιλία (γενικά)

Ονομάζουμε *εξωσυστηματική ποικιλία* (κατ' αντίθεση προς την *ενδοσυστηματική*, που αναφέρθηκε παραπάνω) εκείνη της οποίας η χρήση δεν υπαγορεύεται από το ίδιο το σύστημα και τη δομή του, αλλά από εξωτερικούς παράγοντες, τους οποίους θα καθορίσουμε στη συνέχεια.

Αυτό που διαφοροποιεί μια γλωσσική ποικιλία από μίαν άλλη είναι, κατά τον Hudson⁶, τα γλωσσικά στοιχεία που περιλαμβάνει (φωνολογικά, μορφολογικά, συντακτικά, λεξιλογικά, σημασιολογικά). Μπορούμε συνεπώς να ορίσουμε ως γλωσσική ποικιλία ένα σύνολο γλωσσικών στοιχείων με παρόμοια κοινωνική κατανομή. Αυτός ο ορισμός μας επιτρέπει να θεωρήσουμε ως ξεχωριστές γλωσσικές ποικιλίες το καθένα από τα επόμενα: τα Αγγλικά, τα Γαλλικά, τα Νέα Ελληνικά, τα Νέα Ελληνικά της Αθήνας, τα Νέα Ελληνικά των ποδοσφαιρικών αναμεταδόσεων, τις γλώσσες που χρησιμοποιούνται από τα μέλη μιας συγκεκριμένης κοινότητας του ΒΔ Αμαζονίου, τη γλώσσα ή τις γλώσσες που χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο άτομο.

Η κοινωνική κατανομή δηλ., η οποία χρησιμεύει ως το εξωσυστηματικό κριτήριο διαφορισμού των ποικιλιών, συνίσταται με απλά λόγια στο ποιος και πότε χρησιμοποιεί τους γλωσσικούς τύπους κάθε ποικιλίας.

Έτσι προκύπτουν οι δύο μεγάλες κατηγορίες εξωσυστηματικών ποικιλιών που καθορίζονται με βάση τις δύο παραπάνω παραμέτρους:

α) κατηγορίες ποικιλιών με βάση τον *χρήστη*, το ποιος χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη ποικιλία

β) κατηγορίες ποικιλιών με βάση τη *χρήση*: σε ποια περίπτωση, πότε χρησιμοποιείται μια ορισμένη ποικιλία.

Στην πρώτη περίπτωση συνηθίζουμε να μιλάμε για *διαλέκτους*: γεωγραφικές αφενός (τα ποντιακά, τα κρητικά, τα τσακωνικά), κοινωνικές αφετέρου (*κοινωνιολέκτους*: το ιδίωμα των μορφωμένων, τη λαϊκή γλώσσα κλπ.). Η γλωσσική ποικιλία δεί-

6. Hudson 1980, σελ. 24. Η μερική προσαρμογή του παραδείγματος δική μας.

χει ποιος είσαι. Έχουμε να κάνουμε με γενικές και αναφαίρετες μεταβλητές του χρήστη, όπως το φύλο, την ηλικία, τη γεωγραφική και κοινωνική προέλευση, τη μόρφωση, την κοινωνική και επαγγελματική θέση. Η ταυτότητά του εγγράφεται στη γλώσσα του⁷.

Η έρευνα στην περίπτωση των διαλέκτων και των κοινωνιο-λέκτων γίνεται κυρίως στο επίπεδο της ομάδας και έχει μακροσκοπικό χαρακτήρα. Διερευνώνται οι μείζονες κοινωνικές κατηγορίες που καθορίζουν κάθε φορά τις επιλογές του χρήστη και εξετάζεται η συμμεταβολή κοινωνικών και γλωσσικών παραμέτρων.

Θα λέγαμε απλουστευτικά ότι πρόκειται για την “καθαρή” κοινωνιογλωσσολογία. Σ’ αυτήν εντάσσουμε καταχρηστικά και την από πολύ παλαιότερα γνωστή και ανεπτυγμένη διαλεκτολογία, λόγω των στενών μεθοδολογικών συγγενειών που ανέπτυξαν οι δύο αυτές επιστήμες τα τελευταία χρόνια⁸.

Στη δεύτερη περίπτωση, όπου η γλωσσική ποικιλία καθορίζεται με βάση την περιστασιακή χρήση, έχουμε ειδικότερες μεταβλητές, οι οποίες χαρακτηρίζουν είτε μια επικοινωνιακή κατάσταση, είτε έναν τύπο μηνύματος, είτε μια γλωσσική δραστηριότητα κ.ο.κ. Η γλωσσική ποικιλία δείχνει τι κάνει κανείς στη συγκεκριμένη περίπτωση. Άλλη επιλογή γλωσσικής ποικιλίας θα κάνει π.χ. ο ομιλητής όταν δίνει μια διάλεξη, άλλη σε οικογενειακό καβγά, άλλη όταν προσπαθεί να πουλήσει ένα προϊόν. Μιλάμε εδώ για *επίπεδα ύφους*, *είδη ή επίπεδα λόγου/ομιλίας*, *γλωσσικές κλίμακες*, *γλωσσικά ρεπερτόρια* (registers): επίσημο ή ανεπίσημο, γραπτό ή προφορικό, δημοσιογραφικό ύφος, “κουτσομπολίστικο” ύφος κ.ά.⁹

Η έρευνα γίνεται σε μικρο-σκοπικό επίπεδο και συνίσταται συνήθως στην αναλυτική πραγματολογική προσέγγιση του επι-

7. Βλ. François-Geiger 1991, σελ. 16-17.

8. Βλ. Milroy 1980, σελ. 2-3.

9. Βλ. François-Geiger 1991, σελ. 33: «...οι γλωσσικές παραλλαγές αποτελούν, στις περισσότερες περιπτώσεις, κατάλληλες απαντήσεις στις ανάγκες της επικοινωνίας».

μέρους επικοινωνιακού φαινομένου κάθε φορά. Εξετάζονται δηλ. όλοι οι εξωγλωσσικοί παράγοντες του επικοινωνιακού περιβάλλοντος και μελετάται η επίδρασή τους στην επιλογή, λειτουργία και ερμηνεία των γλωσσικών στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν.

Ο κυριότερος κλάδος της γλωσσολογίας που αντιστοιχεί σε τέτοιου είδους έρευνες είναι η ανάλυση της ομιλίας (discourse ή/και conversation analysis), και, εν μέρει, η πραγματολογία.

Φυσικά, οι δύο μεγάλες κατηγορίες ποικιλιών που προκινιφέραμε διαπλέκονται σε στενές σχέσεις και υπόκεινται σε πολύπλευρες αλληλεπιδράσεις, η κυριότερη των οποίων είναι η αλληλοεξαρτώμενη ιεράρχησή τους. Τα επίπεδα ύψους ιεραρχούνται στη συνείδηση της γλωσσικής κοινότητας σε μια αξιολογική κλίμακα από το επιστημότερο στο περισσότερο οικείο (κλίμακα οικειότητας), που αντανακλά στην πραγματικότητα την ιεράρχηση των ποικιλιών των κοινωνικών ομάδων (κλίμακα ισχύος): ο χρήστης, ως φορέας ή μη κοινωνικού γοήτρου, διαποτίζει με αυτό και τις (περιστσιαιακές ή μη) χρήσεις του¹⁰.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι, κάθε φορά που ένα άτομο μιλά ή γράφει, όχι μόνο τοποθετεί τον εαυτό του σε σχέση με την υπόλοιπη κοινωνία (ταυτιστικά ενεργήματα σε σχέση με μιαν ομάδα), αλλά εντάσσει και την επικοινωνιακή πράξη σε ένα πολύπλοκο ταξινομητικό σχήμα επικοινωνιακής συμπεριφοράς¹¹.

2. Εξωοστηματικές ποικιλίες της ΝΕ

2.1 Με βάση τον χρήστη

2.1.1 Γεωγραφικές ποικιλίες (διάλεκτοι/ιδιώματα)

Για λόγους πληρότητας της επισκόπησης παραθέτουμε ορισμένες βασικές πληροφορίες σχετικά με την γεωγραφική διαλεκτολογική διαίρεση της ΝΕ, χωρίς να εμβαθύνουμε όμως στο θέμα. Αφενός δεν είναι ειδικότητά μας, αφετέρου, και κυρίως, το φαι-

10. Βλ. François-Geiger 1991, σελ. 27.

11. Hudson 1980, σελ. 49.

νόμενο της ριζικής υποχώρησης των τοπικών διαλέκτων μετά τον 6' παγκόσμιο πόλεμο άλλαξε τον γλωσσογεωγραφικό χάρτη και οδήγησε την γλωσσολογία να στρέψει το ενδιαφέρον της στις αστικές λεγόμενες διαλέκτους, δηλ. τις κοινωνιολέκτους.

Τα νεοελληνικά ιδιώματα έχουν τις ρίζες τους στον Μεσαίωνα, εκτός από την τσακωνική διάλεκτο, που ανάγεται στην αρχαία δωρική¹².

Χρησιμοποιώντας ως κριτήριο περιορισμένο αριθμό ισογλωσσών¹³, ο Μ. Τριανταφυλλίδης χωρίζει τα ιδιώματα σε βόρεια και νότια από τη μια μεριά, ανατολικά και δυτικά από την άλλη¹⁴. Τα γλωσσικά χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν τα βόρεια από τα νότια είναι τα εξής: α) κώφωση των άτονων *ο, ε σε ου, ι* και πτώση των άτονων *ου, ι: μισμέρ (μησημέρι)* β) αιτιατική ως έμμεσο αντικείμενο: *σε το είπα*. Τα ανατολικά διαχωρίζονται από τα δυτικά από τα εξής γνωρίσματα: α) διατήρηση του τελικού *ν* των ονομάτων (κυρίως): *τον ουρανόν, την μάναν, το γραίμμαν* β) συρριστικοποίηση του *χ* πριν από *ε, ι: τρέχ'ει* γ) επίταση της άτονης προσωπικής αντωνυμίας: *παρακαλώ σε*.

Τη μεγαλύτερη απόκλιση παρουσιάζουν τα ποντιακά και καππαδοκικά ιδιώματα, καθώς και αυτά της Κάτω Ιταλίας, λόγω των αρχαϊσμών τους και των προσμίξεων με τις άλλες γλώσσες που μιλιούνται στον ίδιο γεωγραφικό χώρο.

2.1.2 Κοινωνιογλωσσικές ποικιλίες (κοινωνιολέκτοι)

Το βασικό στοιχείο που ορίζει τη σχέση γεωγραφικών και κοινωνικών διαλέκτων είναι ότι, όσο ανεβαίνουμε στην κλίμακα των κοινωνικών στρωμάτων, τόσο ατονούν τα γεωγραφικά χαρακτηριστικά προς όφελος μιας κοινής καθομιλουμένης. Το γε-

12. Δεν επιμένουμε στον αυστηρό διαχωρισμό μεταξύ των όρων *διάλεκτος* και *ιδίωμα*. Βλ. σχετικά Τριανταφυλλίδης 1981, σελ. 62. Επίσης Κοντοσόπουλος 1994, σελ. 1-3 και Πετρούνας 1984, σελ. 112.

13. Ονομάζεται η γραμμή που καθορίζει τα γεωγραφικά όρια διαφορετικής προηγμένης ενός γλωσσικού στοιχείου (ή χρήσης διαφορετικών στοιχείων).

14. Βλ. Τριανταφυλλίδης 1981, σελ. 66 κ.εξ.

γονός αυτό οφείλεται αφενός στην κοινωνική αντίθεση περιφέρειας (επαρχίας) - κέντρου (πόλης), που αξιάνεται συνεχώς στις σύγχρονες κοινωνίες, αφετέρου στην εξάλειψη των διαλεκτικών διαφορών που φέρνει η εξάπλωση της εκπαίδευσης. Ως επακόλουθο, αρκετά από τα γεωγραφικά γλωσσικά χαρακτηριστικά που διατηρούν τα λιγότερο ευνοημένα κοινωνικά στρώματα προλαμβάνουν κοινωνική σημασία.

Ως προς τη ΝΕ τώρα, το κύριο κοινωνιογλωσσικό της γνώρισμα είναι η για πολλούς αιώνες ύπαρξη *διμορφίας* (ή *εσωτερικής διγλωσσίας* - *diglossia*)¹⁵, ο διαχωρισμός δηλ. σε Καθαρεύουσα (Κ) - Δημοτική (Δ). Παρόλο που και επισήμως έχει εκλείψει από το 1976, ο διαχωρισμός αυτός, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, κληροδότησε στη ΝΕ πλήθος ιδιαιτεροτήτων, που είναι δύσκολο να καταλάβει ένας ξένος.

Στη διμορφία ακριβώς οφείλονται πολυτυπίες με υφολογικές/σημαιολογικές διαφορές, που αναγκαστικά θα πρέπει να διδαχθεί ο ξένος, για να μπορέσει να χρησιμοποιήσει σωστά τη γλώσσα. Αναφέρουμε μερικά παραδείγματα:

λεπτά / λεφτά αδιακρίτως, αλλά: *λεπτός / λεπτομέρεια*
κτήμα / χτήμα
πτέρυγα, αλλά: φτερό, φτερούγα
διασχίζω, αλλά: σκίζω
ασθένεια / αρρώστια

15. Υπενθυμίζουμε ότι ονομάζεται έτσι η *ακραία έκφραση* του διαχωρισμού σε επίσημο-ανεπίσημο λόγο. Εάν όλα τα κράτη με γραπτή παράδοση διακρίνουν ανίμμεσα στα δύο αυτά επίπεδα ύφους, δεν έχουν όμως όλα διμορφία. Κατά τον Ferguson, έχουμε διμορφία, όταν μια γλωσσική κοινότητα που χρησιμοποιεί διαφοροποιημένες ποιότητες επίσημου-ανεπίσημου ύφους χαρακτηρίζεται συγχρόνως και από τα εξής: α) απόλυτο διαχωρισμό των λειτουργιών που εξυπηρετούν οι δύο μορφές (Κ-Δ στην περίπτωση μας), β) υψηλό κοινωνικό γόητρο της επίσημης μορφής, γ) ύπαρξη αξιόλογης λογοτεχνικής παράδοσης στην επίσημη μορφή και δ) το γεγονός -που θεωρείται και το καθοριστικότερο για τον ορισμό του φαινομένου- ότι η υπερκείμενη επίσημη μορφή δεν μαθαίνεται αυθόρμητα και αβίαστα, ως μητρική γλώσσα των παιδιών, από καμία ομάδα της γλωσσικής κοινότητας. Η εκμάθησή της γίνεται μόνο στο σχολείο. Βλ. Ferguson 1959.

Κατά κανόνα, ο τύπος που προέρχεται από την Κ (τώρα λόγος) χαρακτηρίζει τα αφηρημένα σε σχέση με τα συγκεκριμένα ("κτήμα *εσ* *αεί*", αλλά το κτήμα στο χωριό), τη μεταφορική σε σχέση με την κυριολεκτική σημασία (πτέρυγα του νοσοκομείου, αλλά φτερούγα του κοτόπουλου), το επίσημο αντί του καθημερινού ύφους (ασθένεια / αρρώστια). Μπορεί βέβαια να υπάρχουν και άλλες διαφορές κωδικοποιημένες ήδη μέσα στο σύστημα: άλλο έννοια, άλλο έννοια-έγνοια (φροντίδα), άλλο μαλακός, άλλο μαλθακός¹⁶.

Ο ξένος θα ρωτήσει για τις ιδιαιτερότητες αυτές και η απάντηση που θα του δοθεί πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τη γνώση α) της διαχρονικής προέλευσης και β) της συγχρονικής χρήσης.

Η διαφοροποίηση σε Κ-Δ, όσο και αν επισήμως δεν υφίσταται πια, έχει διαποτίσει και τις δύο βασικές κοινωνιολέκτους της ΝΕ: α) το ιδίωμα των μορφωμένων (των αστικών κέντρων) και β) τη λαϊκή γλώσσα των μη μορφωμένων. Σε μεγάλο βαθμό επίσης τα διάφορα επίπεδα ύφους του γραπτού λόγου.

Σχετικά με τις δύο παραπάνω θεμελιακές κοινωνιολέκτους της ΝΕ δεν υπάρχει ακόμα μια συστηματική μελέτη μεγάλης κλίμακας, με στατιστικά δεδομένα, όπως θα χρειαζόταν. Οι μελέτες που έχουμε στη διάθεσή μας ερευνούν κάποιες μεμονωμένες γλωσσικές μεταβλητές και τους κοινωνικούς και γλωσσικούς παράγοντες εμφάνισής τους, όχι όμως όλα τα γλωσσικά γνωρίσματα κάποιας κοινωνιογλωσσικής ποικιλίας, πράγμα άλλωστε σημαντικά πιο δύσκολο. Έτσι, οι πληροφορίες που έχουμε για τις δύο κοινωνιολέκτους περιορίζονται σε επιμέρους παρατηρήσεις, όταν η κοινωνική κατηγορία της μόρφωσης ερευνάται ως ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν τις συγκεκριμένες παραγωγές κάποιας γλωσσικής μεταβλητής¹⁷.

16. Σε τέτοιες περιπτώσεις ποικιλία δεν σημαίνει ότι υπάρχει παντού και η ίδια δυνατότητα επιλογής. Πολλά από τα παραπάνω ζεύγη δεν αποτελούν συνώνυμα, αλλά μαθαίνονται ως διαφορετικά λεξήματα. Η κάποτε εξωσυστηματική υφολογική εναλλαγή κληροδότησε ενδοσυστηματική διαφοροποίηση.

17. Βλ. π.χ. Daltas 1979, Tsamadou 1984, Pagoni 1993.

Οπωσδήποτε και ο παράγων αστικά κέντρα/επαρχία, που έχει εντοπισθεί σε ορισμένες μελέτες, εμπεριέχεται ουσιαστικά στον ευρύτερο χώρο των δύο παραπάνω κοινωνιολόκτων. Μέσα στα πλαίσια της καθεμιάς από αυτές υπάρχουν άλλωστε διαφοροποιήσεις κατά ηλικιακές ομάδες, κατά επιμέρους κοινωνικές ομάδες, όπως επίσης και κατά επίπεδα ύψους. Πρόκειται δηλ. για συνθετότερους σχηματισμούς, που μόνο για μεθοδολογική ευκολία διαχωρίζονται σε σαφείς κατηγορίες.

Απόπειρες περιγραφής, όχι συστηματικής όμως, έχουν γίνει και για ποικιλίες που ανήκουν σε λιγότερο πολυπληθή κοινωνικά στρώματα, σε επιμέρους τμήματα δηλ. της κοινότητας, και βρίσκονται στα όρια ανάμεσα στις δύο κατηγορίες ποικιλιών που αναφέραμε: αφορούν τόσο τον χρήστη, όσο και την χρήση (περίσταση). Χρησιμοποιούνται δηλ. από κάποια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ομιλητών, όχι όμως πάντα, σε ορισμένες περιστάσεις. Δεν εμφανίζουν απαραίτητα τα "αναφαίρετα" χαρακτηριστικά του χρήστη, για τα οποία έγινε λόγος παραπάνω.

Από τέτοιες κοινωνικές ομάδες, που κατά περίπτωση μιλούν ιδιωματία που απλοικρύνονται από την Κοινή ΝΕ, στον λεξιλογικό κυρίως τομέα, δημιουργούνται:

1) επαγγελματικές ποικιλίες (*jargons*)

- α) η νομική διάλεκτος
- η ιατρική διάλεκτος
- η διάλεκτος της Αριστεράς (προήλθε από τα επαγγελματικά στελέχη της)
- η στρατιωτική διάλεκτος

Η διακωμώδησή τους και κείμενα γραμμένα "à la manière de..." αποδεικνύουν ότι η κοινότητα έχει επίγνωση της διαφοράς αυτής.

β) λιγότερο σαφώς κωδικοποιημένες συντεχνιακές γλώσσες, που πηγάζουν περισσότερο από τον συνεχή συγχρωτισμό της ομάδας και τις εκφραστικές ανάγκες του επαγγέλματος και λιγότερο από την ανάγκη της να ξεχωρίσει:

το ιδίωμα όσων χειρίζονται ηλεκτρονικούς υπολογιστές

το ιδίωμα του Χρηματιστηρίου
 το ιδίωμα των δημοσιογράφων
 το ιδίωμα των ασφαλιστών κ.ο.κ.

- 2) ποικιλίες ομάδων του "περιθωρίου"
 της πιάτσας (αγγοτ)
 των ομοφυλόφιλων (καλιαρντά)
 των φυλακισμένων
 των ναρκομανών
 αλλά και: των ποδοσφαιρόφιλων
 των νέων

Ο όρος "περιθώριο" χρησιμοποιείται εδώ καταχρηστικά, επειδή οι παραπάνω ομάδες μοιράζονται το χαρακτηριστικό της εκούσιας διαφοροποίησης της γλώσσας τους από την υπόλοιπη κοινωνία για λόγους κρυπτικούς (μυστικότητας) και ενίσχυσης των δεσμών αλληλεγγύης της ομάδας (γνώρισμα του περιθωρίου). Ούτε ανήκουν όμως όλες στο περιθώριο (βλ. π.χ. ποδοσφαιρόφιλους, νεολαία), ούτε αντιμετωπίζονται όλες ως τέτοιες. Μάλιστα ορισμένα γλωσσικά τύποι των ποικιλιών αυτών έχουν περάσει πια σε ευρύτερη χρήση.

2.2 Με βάση τη χρήση

Θα εξετάσουμε τώρα τα κύρια επίπεδα ύφους της ΝΕ: τα βασικά χαρακτηριστικά του προφορικού ύφους γενικά, και ορισμένα από τα επίπεδα ύφους του γραπτού λόγου.

2.2.1 Προφορικό ύφος

Κατά τον Mackridge¹⁸, αλλά και τους Mirambel¹⁹, Tannen και Σηφριανού, "στη νεότερη Ελλάδα το προφορικό στοιχείο χα-

18 Το τμήμα αυτό της εισήγησης στηρίζεται στο μεγαλύτερο μέρος του στον Mackridge 1990, κεφ. 11, και Tannen 1980a,b και 1983 απ' όπου και τα περισσότερα παραδείγματα. Βλ. επίσης Σίφιανου 1992a και 1992b. Μερικά από τα παραδείγματα που χρησιμοποιήθηκαν προσαρμόστηκαν στις ανάγκες της διάλεξης.

19. Mirambel 1978.

ρακτηρίζει την πολιτιστική ζωή ευρύτερα απ' ό,τι στις Βορειοευρωπαϊκές χώρες". Οι Έλληνες γενικά ζουν και δρουν μαζί: τρώνε, πάνε σινεμά και κάνουν περίπατο με παρέα, όχι μόνο. Ως προς τη συμπεριφορά τους απέναντι στον λόγο, διηγούνται τακτικά ιστορίες και ανέκδοτα, είναι ομιλητικοί, διαχυτικοί, έτοιμοι να πουν τη γνώμη τους σε όλους και για όλα. Διακόπτουν πολύ και δεν ανέχονται τη σιωπή.

Η Tannen²⁰ διαφοροποιεί ως εξής τους πολιτισμούς της προφορικής από αυτούς της γραπτής επικοινωνίας: «Ό,τι ονομάστηκε "προφορική παράδοση" είναι μια χρήση της γλώσσας που δίνει βαρύνουσα σημασία στο κοινό απόθεμα γνώσεων, ή αλλιώς, στον δεσμό που συνέχει τον πομπό με τους ακροατές του ό,τι εξάλλου ονομάστηκε "γραπτή παράδοση" δίνει βαρύνουσα σημασία στο περιεχόμενο, αποκομμένο από τα γύρω του συμφραζόμενα, ή αλλιώς, κρατάει σε υπολειτουργία τη διασύνδεση πομπού-ακροατών». Στους πολιτισμούς που χρησιμοποιούν στρατηγικές προφορικής επικοινωνίας έχουμε μεγαλύτερη χρήση εξωγλωσσικών στοιχείων και εστίαση στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Αντίθετα, στις κοινωνίες που βασίζονται σε στρατηγικές γραπτής επικοινωνίας — ο ρόλος του σχολείου είναι εδώ καθοριστικός— έχουμε περισσότερο ρητή (λεκτική) υπογράμμιση των στοιχείων και εστίαση στην πληροφορία, όχι στη διασύνδεση των ατόμων.

Με βάση τα παραπάνω, το προφορικό ύφος της ΝΕ, τόσο το διαλογικό όσο και το αφηγηματικό²¹, χαρακτηρίζεται από δύο τάσεις:

- α) προσπάθεια του ομιλητή να διηγηθεί την ιστορία του έτσι, ώστε να είναι πολύ περισσότερο ζωντανή και ενδιαφέρουσα για το κοινό του, παρά να αποδίδει πιστά την αντικειμενική πραγματικότητα στην οποία αναφέρεται (έμφαση στη διαπροσωπική σχέση και όχι στο περιεχόμενο).

20. Tannen 1980a, σελ. 326. Στον Mackridge 1990, σελ. 461-462.

21. Εννοούμε δέξια το αυθόρμητο και ανεπίσημο προφορικό ύφος προσωπικών συναναστροφών, όχι μορφές προφορικού λόγου που βασίζονται στον γραπτό, όπως π.χ. μια διάλεξη.

- 6) χρήση στρατηγικών εμπλοκής (involvement) στην ιστορία ή τη συνομιλία τόσο του ομιλητή, όσο και του ακροατή, εμπλοκή που συμβάλλει αποφασιστικά στη ζωντάνια και αμεσότητα του λόγου, αλλά και στην έμφαση της διαπροσωπικής σχέσης.

Τα γλωσσικά μέσα με τα οποία επιτυγχάνονται οι δύο αυτοί στόχοι είναι τα εξής:

1) Επανάληψη

- α) για επαναλαμβανόμενες πράξεις, που δηλώνονται έτσι ζωηρότερα:

Φύγε. Πλοτε. Φύγε. Πλοτε. (αντί: "του είπα πολλές φορές να φύγει και δεν έφευγε").

- β) για να τονιστεί ο πυρήνας της διήγησης και να φανεί το κέντρο του ενδιαφέροντός της:

Εγώ ήμουν πάντα με μια πέτρα στην τσάντα (πρόκειται για την ουσία της ιστορίας).

- 2) Ευθύς και όχι πλάγιος λόγος, ακόμα και για την έκφραση της σκέψης κάποιου που δεν είναι ο ίδιος ο ομιλητής:

Του λέω: Αν δεν φύγεις...

Μου λέει: Δεν έρχεσαι αύριο να με πάρεις να πάμε κανένα σινεμαδάκι...

Σου λέει: "αυτή δεν έχει καλό σκοπό". (Με την έννοια: "Θα σκέφτηκε μέσα του ότι αυτή δεν έχει καλό σκοπό").

- 3) Ιστορικός Ενεσιώτας για παρελθούσες πράξεις και, γενικότερα, χρήση του τώρα αντί του τότε:

Πέφτει αυτός απάνω μου...

Φοιτήτρια εγώ τώρα... (εννοείται τότε που έγινε το γεγονός)

- 4) Πολλές ηχομημητικές λέξεις, συχνά κοινής (συμβατικής) χρήσης:

Βγάζω την πέτρα-τάκ!

Έτσι έπεσε, πλαφ!

(Προβλ. και *ψιτ-ψιτ, ματς-μουτς* κ.λπ.)

5) Πολλά και ποικίλα συνώνυμα:

παιδιά: πιτσιρικάκια, αγοράκια, πιτσιρικάδες, μπόμεπρες, οι φίλοι του, οι συνομήλικοί του κ.λπ.

6) Χρήση ερμηνείας και ερμηνευτικών εκφράσεων, ακόμα και όταν η αντικειμενική πραγματικότητα στην οποία αναφέρεται κάποιος δεν παρέχει τα στοιχεία αυτής της ερμηνείας:

ο ιδιοκτήτης του χτήματος (όταν απλώς φαίνεται κάποιος μέσα σ' ένα χτήμα).

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επίσης "ερμηνευτικές" παραλείψεις σκηνών και πράξεων, που συνέβησαν μεν στην πραγματικότητα, αλλά που, κατά τη γνώμη του αφηγητή, δεν ενδιαφέρουν εκείνη τη στιγμή την αφήγηση. Επίσης ερμηνείες και αιτιολογικές συνδέσεις πράξεων που πιθανόν να μη συνδέονται με τον συγκεκριμένο τρόπο που θέλει ο αφηγητής:

Το αγόρι πέφτει από το ποδήλατο, ελειδή είδε το κορίτσι να περνάει (στην πραγματικότητα δεν ξέρουμε γιατί πέφτει από το ποδήλατο).

Η ερμηνευτική αυτή παρέμβαση του ομιλητή στην αφηγόμενη ιστορία της προσδίδει συνοχή και κατ' επέκταση ζωντάνια και αμεσότητα.

Οι παραπάνω κατηγορίες παραδειγμάτων δείχνουν, νομίζουμε, σαφώς την εμπλοκή (involvement) του ίδιου του ομιλητή στον λόγο. Έχουμε όμως και επιδίωξη της εμπλοκής του ακροατή στον αφηγούμενο λόγο, η οποία επιτυγχάνεται με τα εξής (μεταξύ άλλων) γλωσσικά μέσα²²:

1) Με έλλειψη και ελλειπτικές προτάσεις:

Κυκλοφορούσαμε πάντα με μια πέτρα στην τσάντα, και μόλις μας πείραζε ένας, αμέσως.

Την πρόταση συμπληρώνει στο μυαλό του ο ακροατής, οπότε επιτυγχάνεται η επιδιωκόμενη εμπλοκή του.

22. Εννοούμε εδώ όχι την εμπλοκή του ακροατή στη συνομιλία (το να πάει δηλ. αυτός τον λόγο), αλλά την ένταξη/εμπλοκή του στον λόγο του ομιλητή.

2) Με χρήση 6' ενικού (αντί του α' ή γ'):

...όπου βλέπεις τον Τάδε να τρέχει... (εννοείται "όπου βλέπω...")

...που να τον βλέπεις και να λες... (εννοείται "που να τον βλέπει κανείς και να λέει...")

Το "τέχνασμα" αυτό, λόγω γραμματικής σύμβασης, εισάγει τον ακροατή στην αφηγούμενη ιστορία.

3) Με υποκοριστικά για δημιουργία οικειότητας²³:

Μου κόβετε λίγη φετούλα, παρακαλώ;

4) Με επαφικές εκφράσεις του τύπου *έτσι* (ερωτ.) *κατάλαβες*, *ξέρεις* κ.λπ.

Πάμε τώρα, έτσι;

Ήθελε να πάω μαζί του, κατάλαβες;

Μένει εκεί, ξέρεις...

5) Με άλλα μέσα για ψυχολογική ένταξη του ακροατή στον λόγο του ομιλητή:

Τι μου κάνεις;

Τι κάνει το κορίτσι μας;

Θα πάμε πουθενά το Πάσχα; (εννοείται "θα πάτε...")

Η Σιφιανού επιβεβαιώνει τον παραπάνω χαρακτηρισμό της Tannen ως προς τον προφορικό προσανατολισμό της ΝΕ κοινωνίας. Στις έρευνές της σχετικά με την έκφραση της ευγένειας διαπιστώνει ότι χρησιμοποιούμε κυρίως στρατηγικές θετικής ευγένειας (ευγένεια αλληλεγγύης και οικειότητας δηλ.), που χαρακτηρίζει αυτού του τύπου τις κοινωνίες, σε αντίθεση με την αρνητική ευγένεια, που στηρίζεται στον σεβασμό της ατομικής ελευθερίας του άλλου και την αποφυγή παρενόχλησής του. Η τελευταία χαρακτηρίζει κοινωνίες γραπτής επικοινωνίας, π.χ. την αγγλοσαξωνική²⁴.

23. Sifianou 1992a και 1992b.

24. Sifianou 1992a, σελ. 200-201.

2.2.2 Ποικιλίες γραπτού ύφους

Θα κλείσουμε την ενότητα αυτή με μια συνοπτική αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά τριών επιπέδων ύφους του γραπτού ΝΕ λόγου: του λογοτεχνικού, του δημοσιογραφικού (και του συγγενούς του γραφειοκρατικού) και του επιστημονικού²⁵. Υπενθυμίζουμε, αν και θα φανεί στην επισκόπηση που ακολουθεί, το πόσο έχει σφραγίσει και τα τρία επίπεδα ύφους ο μέχρι πριν από μερικά χρόνια παντοδύναμος διαχωρισμός σε Κ-Δ.

2.2.2.1 ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΥΦΟΣ

Δεν θα αναφερθούμε καθόλου στο κεφάλαιο αυτό σε ζητήματα υφολογίας και λογοτεχνικής κριτικής, όπως προκύπτει άλλωστε καθαρά και από το όλο πλαίσιο αυτής της συζήτησης. Υπάρχουν ειδικότεροι από μας για τα ακανθώδη αυτά ζητήματα. Θα περιοριστούμε εδώ σε δύο κοινωνιογλωσσολογικές επισημάνσεις, που αφορούν την εκμετάλλευση από τη λογοτεχνία των κοινωνιολέκτων και των επιπέδων ύφους της ΝΕ.

Η λογοτεχνία υπήρξε τα τελευταία εκατό χρόνια το κύριο και, μέχρι αρκετά πρόσφατα, το μόνο προτύργιο της Δημοτικής στον γραπτό λόγο. Η ιδεολογική τοποθέτηση όμως των Δημοτικιστών (σοσιαλιστές και εκπρόσωποι της εκουγχρονιστικής τάσης της αστικής τάξης) και συγχρόνως ο φόβος τους, μήπως χαθούν πολλά διαλεκτικά στοιχεία, είτε λόγω της εγκατάλειψης της υπαίθρου, είτε λόγω της εξάλειψης των διαλεκτικών διαφορών που επιφέρει η διάδοση της εκπαίδευσης, οδήγησαν τη λογοτεχνική Δημοτική να επιδιώξει συνειδητά την προσέγγιση της γλώσσας του απλού ανθρώπου, και μάλιστα αγροτικής προέλευσης. Έτσι έχουμε λεξιλόγιο του τύπου *βαρρώ, ρόδο, παντοτεινά, ο κόρφος, να με συμπαιλκίς, κοντροσιτίθηκε, αιμηλός, αφουγκράστηκε, το σύθαμπο, το δείλι, πλανεύω, ομιώνω* κ.ά.

Μετά τον πόλεμο και την εμπειρία του εμφύλιου, όπου σκορπίζονται πια τα οράματα και οι αυταπάτες, η λογοτεχνική γλώσσα τείνει να γίνει ρεαλιστικότερη. Εγκαταλείπει σταδιακά

25. Βλ. Mackridge 1990, κεφ. 11. Αλλά και Mirambel 1978, σελ. 336 κ.εξ.

τα διαλεκτικά και πολλές φορές και τεχνητά δημοτικοφανή στοιχεία και συμφιλώνεται με τα λόγια. Σταθμός στην πορεία αυτή θεωρείται το Τρίτο Στεφάνι του Κ. Ταχτοή, σε μια γλώσσα που απεικονίζει πια πιστά τη γλώσσα της μέσης τάξης σε κάποιο μεγάλο αστικό κέντρο²⁶.

Η τάση αυτή ολοκληρώνεται με τη μεταδικτατορική πεζογραφία, όπου στον απόλυτα σχεδόν ρεαλιστικό λόγο ενσωματώνονται όλο και πιο πολύ στοιχεία από τις -λιγότερο ή περισσότερο- "περιθωριακές" ομάδες (βλ. παραπάνω), κυρίως αυτής των νέων.

Θα ήταν, νομίζω, ενδιαφέρον να ανιχνευόταν από κοινωνιο-γλωσσολογική σκοπιά, όχι αποκλειστικά υφολογική, και ένα άλλο ζήτημα σχετικό με τα θέματα που θίξαμε: η απόδοση από τους πεζογράφους της προφορικότητας μιας αφήγησης ή ενός διαλόγου. Με ποια γλωσσικά μέσα δηλ. και με ποιους συμβιβασιμικούς προς τον γραπτό λόγο επιτυγχάνεται η εντύπωση αυθόρμητου προφορικού λόγου. Από το *Κιδώτιο* του Άρη Αλεξάνδρου²⁷, τη *Φανταστική περιπέτεια* του Αλ. Κοτζιά, το *Πού 'ναι τα φτερά της Μάρως Δούκα*, έως τους νεότερους και στην ηλικία συγγραφείς Χρ. Βακαλόπουλο, Βαγ. Ραπτόπουλο κ.ά., έχουν γίνει πολλές απόπειρες απόδοσής του²⁸.

2.2.2.2 ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΚΟ (ΚΑΙ ΓΡΑΦΕΙΟΚΡΑΤΙΚΟ) ΥΦΟΣ

Παρόλο που στον πόλεμο Κ-Δ το δημοσιογραφικό ύφος²⁹ κράτησε μιαν ενδιάμεση στάση, τόσο ο προσανατολισμός του όσο και

26. Βλ. Kazazis 1979.

27. Αν και πρόκειται, κατά το πρότυπο γνωστής συγγραφικής σύμβασης, για γραπτή κατάθεση, αποτελεί έναν από τους πιο ενδιαφέροντες πειραματισμούς "προφορικότητας".

28. Και στον θεατρικό λόγο βλέπουμε διαφορές στην απόδοση της προφορικότητας του διαλόγου. Πρβλ. π.χ. την έντονη προφορικότητα των διαλόγων στη *Βέρα*, το *Τάβλι* και τις *Δάφνες* και *Πικροδάφνες* των Δ. Κεχαϊτή και Ελ. Χαβιαρά σε σύγκριση με το έργο π.χ. του Ι. Καμπανέλλη, αλλά και άλλων μεταγενέστερων.

29. Θα αναφερθούμε εδώ κυρίως στον έντυπο δημοσιογραφικό λόγο, και μάλιστα στην πρωτοτυπική μορφή του, τα άρθρα και σχόλια τα σχετικά με την πολιτική ειδηρογραφία και επικαιρότητα.

η δομή του εξαρτήθηκαν πάντα από την Κ. Κατ' εξοχήν δέβαια ίσχυε αυτό για τον γραφειοκρατικό λόγο της διοίκησης.

Η σχετικά πρόσφατη αλεξάρτηση και των δύο από την Κ τους κληροδότησε ποικίλες ιδιομορφίες, τις οποίες προσπαθούν να εξομαλύνουν διαμορφώνοντας -όχι πάντα επιτυχώς- ένα ομοιογενές λόγο δημοτικό ύφος³⁰.

Το αρχικό μέλημα του δημοσιογραφικού ύφους ήταν, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, να διακριθεί από τον προφορικό λόγο.

Η ταύτιση του προφορικού με το αποκλειστικά συναισθηματικό και πρόχειρο και του γραπτού με το σοβαρό και ουδέτερο ύφος, αποτέλεσμα και αυτό της διμορφικής διάσχισης σε Κ και Δ, οδήγησε την έντυπη δημοσιογραφία χωρίς κανένα συμβιβασμό προς τους τρόπους του δεύτερου³¹.

Στο φωνολογικό επίπεδο αποφεύγει τις συγκοπές φωνηέντων και την έκθλιψη, ευνοώντας έτσι χασμαδίες που δεν επιτρέπει ο προφορικός λόγος: *το όνειρο, σε έναν χρόνο, από την Προεδρία, να άρουμε*. Επίσης δεν ανέχεται πολλά από τα συμφωνικά συμπλέγματα της Δ (τώρα καθομιλουμένης): *επτά, λεπτά, τακτικά* (αλλά πια: *νύχτα, νυχτερινός*).

Από την άλλη πλευρά, τόσο ο δημοσιογραφικός όσο και ο λόγος της διοίκησης, περιεκτικός, σύντομος και συγκροτημένος, όπως πρέπει να είναι, προϋποθέτει ευέλικτη μορφολογία και πυκνή σύνταξη. Έτσι παρατηρούμε στο μορφολογικό επίπεδο τη διατήρηση και χρήση π.χ. των μετοχών ενεργητικού ενεστώτα: *ο προεδρεύων του Συμβουλίου, η δεσπόζουσα άποψη, το τρέχον ζήτημα*³².

30. Βλ. και Δετζωφίτης 1976.

31. Μία από τις συνέπειες είναι ότι τον τελευταίο καιρό παρατηρείται σε ορισμένα έντυπα η αντίθετη τάση, ως αντίδραση στη λεγόμενη "ταλαιπωρία του λαμοδέτη", και δέβαια και ως ανταγωνισμός στη ζωντανία της τηλεοπτικής εικόνας.

32. Υπενθυμίζουμε ότι αναφερόμαστε σε στοιχεία που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο ύφος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τέτοια γλωσσικά στοιχεία δεν απαντούν και σε άλλα επίπεδα γραπτού λόγου ή και στην καθημερινή ομιλία.

Το συντακτικό επίπεδο πάλι χαρακτηρίζεται από:

- τίση για πιο περίπλοκη σύνταξη
- τάση για χρήση υποτακτικού και αποφυγή παρατακτικού λόγου
- τάση για χρήση παθητικής σύνταξης, η οποία θεωρείται "αφεσιτιάζουσα"
- ιδιαίτερη ροπή στη χρήση ουσιαστικών και γενικής πτώσης (γενικοπάθεια και ουσιαστικομανία τα ονομάζει ο Mackridge).

Έτσι παρατηρούνται και οι γνωστές υπερβολές που διαβάζουμε στις εφημερίδες: Για την επίτευξη του αποτελεσματικότερου ελέγχου των αποφαιζομένων και πραγματοποιημένων δαπανών των προϋπολογισμών του δημοσίου τομέα με την ευρεία έννοια, καθώς και... (8 συνεχόμενες γενικές, χωρίς τα άρθρα). Στόχος των υπουργών του ΟΠΕΚ είναι ο καθορισμός νέου ορίου παραγωγής πετρελαίου, καθώς και η αύξηση της τιμής του. (Παρόλο που η πρόταση είναι ομαλότερη από την προηγούμενη, βλέπουμε ότι έχουμε και εδώ 9 ουσιαστικά, εκ των οποίων τα 5 έναρθρα, αλλά 1 ρήμα, 1 επίθετο, 1 κτητική αντωνυμία, 1 σύνδεσμο).

Ο παρατηρούμενος όμως τελευταία έντονος ανταγωνισμός ανάμεσα στην έντυπη και την ηλεκτρονική δημοσιογραφία, σε συνδυασμό και με άλλα φαινόμενα που διαπιστώνονται συγχρόνως στην ΝΕ κοινωνία³³, εισάγει στην πρώτη στοιχεία από τη δεύτερη. Το εντυπωσιακότερο παράδειγμα είναι οι στερεότυπες εκφράσεις και μεταφορές, με τις οποίες είναι γεμάτα τόσο τα τηλεοπτικά δελτία, όσο και τα πρωτοσέλιδα (και όχι μόνον) των εφημερίδων, κυρίως των ταμπλόιντ, σε μια προσπάθεια να αυξήσουν την ένταση της εντύπωσης προμοδοτώντας την οικειότητα του λεξιλογίου: *έχασε τη μάχη με το θάνατο, η κόλαση της φωτιάς, ο Εγκέλαδος χτύπησε και πάλι, ο υδράργυρος ανεβαίνει γοργά στο θερμόμετρο των σχέσεων κ.ά.*

33. Άνοιγμα δηλ. προς την ιδιωτική ραδιοφωνία-τηλεόραση και, κατά συνέπεια, ανταγωνισμός για την ακροαματικότητα, που οδηγεί κατευθείαν σε συμπεριφορές λαϊκισμού.

Η αποτελεσματικότητά τους παραμένει υπό αμφισβήτηση, αν δεν αίρεται και τελείως λόγω της υπερβολικής επανάληψης, η οποία εξουδετερώνει την πρωτοτυπία της επιλογής³⁴.

2.2.2.3 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΥΦΟΣ

Θα τελειώσουμε την επισκόπησή μας με μερικές σύντομες παρατηρήσεις σχετικά με τον επιστημονικό λόγο.

Στην κλίμακα των επιπέδων ύφους που παρακολουθήσαμε ο επιστημονικός λόγος –περισσότερο λόγω του κύρους του και λιγότερο λόγω των καθαρά γλωσσικών χαρακτηριστικών του– τοποθετείται συνήθως στην κορυφή. Θεωρείται ότι αποτελεί την επιστημότερη ποικιλία γραπτού ύφους. Περιγραφικός, αλλά χωρίς το συναισθηματικό λεξιλόγιο της λογοτεχνικής περιγραφής, πληροφοριακός, αλλά πολύ πιο πυκνός και ασφαλώς αντικειμενικότερος από τον δημοσιογραφικό, απομακρύνεται πιο πολύ από όλα τα άλλα επίπεδα ύφους από τον καθημερινό λόγο.

Χαρακτηριστικά του είναι η κυριολεξία, η χρήση τεχνικής ορολογίας, η “ευπρέπεια” στην έκφραση και η χρησιμοποίηση επιχειρημάτων με αποδεικτικό στόχο.

Τον διακρίνει κυρίως η αυστηρότερη σύνταξη:

- προκρίνει και αυτός τον υποτακτικό λόγο
- επιλέγει συνθετότερη χρήση συνδέσμων και μορίων
- προτιμά την παθητική σύνταξη περισσότερο από κάθε άλλο είδος λόγου
- χρησιμοποιεί πολλούς και διαπλεκόμενους μεταξύ τους ονοματικούς προσδιορισμούς.

Η επιδίωξη σαφήνειας και ακριβολογίας τον οδηγεί συχνά στην επανάληψη του ίδιου όρου και την αποφυγή συνωνύμων, κάτι που δεν συμβαίνει στα άλλα επίπεδα ύφους.

Τέλος, επιδιώκει να είναι άχρωμος, απρόσωπος και να χρησιμοποιεί λεξιλόγιο όχι από την καθομιλουμένη, ακόμη και αν αυτό αποκλίνει από το κλιτικό παράδειγμα της γλώσσας: ύδαρ

34. Βλ. σχετικά και Καλιόρης 1984. Για αντίθετη άποψη βλ. Κουτσουλέλου 1992.

αντί νερό, ήπαρ αντί συκώτι, οστούν αντί κόκαλο κ.ο.κ.³⁵ Η χρήση αυτών αντί των αντίστοιχων καθημερινών λέξεων αποκαλύπτει, αλλά και δημιουργεί επιστημονικό (και επιστημονικοφανές) ύφος.

III. Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕ ΩΣ ΞΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Στην ενότητα αυτή θα αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο η γλωσσική ποικιλία αντιμετωπίζεται ή θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται καταρχήν γενικά και θεωρητικά στη διδασκαλία των ξένων γλωσσών και κατόπιν στη διδασκαλία της ΝΕ ως ξένης.

Ο Albert Valdman, ο οποίος έχει ασχοληθεί με τη γλωσσική ποικιλία και τα προβλήματα που θέτει στη διδασκαλία των γλωσσών³⁶, επισημαίνει μια γενικότερη αλήθεια, ότι, παραδοσιακά τουλάχιστον, στη διδασκαλία των λεγόμενων πολιτισμικών γλωσσών επιδιώκεται συνήθως η εκμάθηση κυρίως της γλώσσας των μορφωμένων, αφού αυτή είναι το πρότυπο που κρίνεται κατάλληλο για τους εκπαιδευόμενους. Άλλωστε η ίδια η φύση της διδασκαλίας της γλώσσας μέσα στην τάξη συνεπάγεται, σύμφωνα με τα παραδοσιακά πρότυπα, την επιλογή ειδικής επίσημης μορφής της γλώσσας-στόχου.

Ωστόσο, υπό το πρίσμα, προφανώς, των νεότερων επικοινωνιακών μεθόδων που υιοθετούνται πλέον τα τελευταία χρόνια στη διδασκαλία των γλωσσών, ο ίδιος μελετητής εκτιμά ότι ένας τέτοιος στόχος είναι σαφώς περιοριστικός και πρέπει να αντικατασταθεί από την προσπάθεια να συμπεριληφθεί στη διδασκαλία ολόκληρο το ρεπερτόριο της γλώσσας-στόχου, δηλ. το σύνολο των διαφόρων επιπέδων χρήσης. Προτείνει, συγκεκριμένα, την εφαρμογή στη διδασκαλία της λεγόμενης "παιδαγωγικής νόρμας", η οποία θα λαμβάνει υπόψη όχι μόνο το σύστημα της γλώσσας, αλλά και την πραγμάτωσή του από τους ομιλητές. Θα

35. Βλ. Mackridge 1990, σελ. 472.

36. Valdman 1989.

1. Είναι πρωταρχικής σημασίας για τη διδασκαλία της γλώσσας γενικά και της ξένης γλώσσας ειδικότερα η συνειδητοποίηση και ο σεβασμός της γλωσσικής ποικιλίας ως μέσου αντανάκλασης του πολυδιάστατου ρόλου της γλώσσας.

2. Απαιτείται σταδιακή εξοικείωση στις εναλλακτικές μορφές και δομές της γλώσσας.

3. Επιβάλλεται αντικειμενική ιεράρχηση και αξιολόγηση της γλωσσικής πολυμορφίας.

Για τον λόγο αυτό επισημάναμε ήδη την ανάγκη διεξαγωγής περαιτέρω έρευνας με διαγνωστικούς ελέγχους, ερωτηματολόγια κ.λπ.

Για τον ίδιο λόγο υπογραμμίζουμε, επίσης, την ανάγκη σύνταξης μιας περιγραφικής γραμματικής της ΝΕ με σαφή επικοινωνιακό προσανατολισμό και έμφαση στη χρήση της γλώσσας (με ειδικότερο, ενδεχομένως, στόχο τις ανάγκες διδασκαλίας της ΝΕ ως ξένης γλώσσας), μιας γραμματικής που δεν θα αποσκοπεί σε μian άψυχη περιγραφή του συστήματος, αλλά στη διωματική προσέγγιση της γλώσσας (με υφολογικές επιλογές, περιορισμούς και διαταγμούς χρήσεως ανάμεσα σε ισοδύναμα περίπου στοιχεία κ.ο.κ.)⁵⁰.

Όλα αυτά γιατί θεωρείται κοινής, πλέον, αποδοχής η άποψη ότι η γλώσσα είναι ένα πολυεπιπεδικό και πολυκαταστασιακό στη λειτουργία του φαινόμενο, που καινέναις δεν έχει το δικαίωμα να το ισοπεδώνει εξαιτίας οποιασδήποτε σκοπιμότητας. Και γιατί, ακόμη, όπως έλεγε και έγραφε χαρακτηριστικά η Denise François, όταν απλοποιούμε ένα πολύπλοκο αντικείμενο (όπως είναι η γλώσσα) για λόγους διδακτικών, το προδίδουμε. Είναι χρέος μας να προσπαθήσουμε ώστε ο βαθμός προδοσίας να είναι ο ελάχιστος δυνατός.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αδιάνου Κ. - Αυδή Α. - Λόππα Ε. - Τσολάκης Χ. 1993: Έκφραση-Έκθεση (Για το Λύκειο, Τεύχος Α') (Αθήνα ΟΕΔΒ).

50. Πρβλ. τις γραμματικές των Judge-Healey 1983 και Quirk-Greenbaum-Leech-Svartvik 1985.

- Babinotiis G. 1992: «The teaching of Modern Greek as a first and a foreign second language». *La Linguistique* 28, 115-130.
- Μπακίικου-Ορφανού Αι. - Χειλά-Μαρκοπούλου Δ. 1992: «Η συντακτική ποικιλία και η διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως ξένης γλώσσας». Στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου για τη σύγχρονη ελληνική γλώσσα*, Σοφρώνη 14/15 Φεβρουαρίου 1992 (Αθήνα: ΟΕΔΒ) 183-190.
- Χαραλαμπίδου Α. 1985: «Γλωσσολογία και διδασκαλία της μητρικής γλώσσας». *Γλώσσα* 9, 38-53.
- Daltas P. 1979: *The inflexional morphology of the verb in Modern Greek Koine, a variationist approach* (University of Leeds: αδημ. διδ. διατριβή).
- Δετζωρτζης Ν. 1976: «Η γλώσσα των ειδήσεων στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση». Στο *Προβλήματα της Δημοτικής γλώσσας* (Θεσσαλονίκη: ΤΕΧΝΗ, Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία) 25-31.
- Ferguson C.A. 1959: «Diglossia». *Word* 15, 325-40.
- Francois-Geiger D. 1991: *Θέματα κοινωνικής και θεωρητικής γλωσσολογίας. (Συμβολή σε μια θεωρία της γλωσσικής πράξης)*. Μετάφρ. Φ. Κιθουκόπουλος κ.ά. (Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη).
- Greenbaum S. - Quirk R. 1970: *Elicitation experiments in English (Linguistic studies in use and attitude)* (London: Longman).
- Houdebine A.-M. 1985: «Pour une linguistique dynamique». *La Linguistique* 21, 7-36.
- Hudson R.A. 1980: *Sociolinguistics* (Cambridge: Cambridge Univ. Press).
- Judge A. - Healey F.G. 1983: *A reference grammar of Modern French* (London/N. York/Melbourne: E. Arnold).
- Ιορδανίδου Α. 1986: «Περιπτώσεις συντακτικής ποικιλίας στα Νέα Ελληνικά (κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση)». Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*, Πρακτικά της 7ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός οίκος αφών Κυριακίδη) 251-259.
- Καλιόρης Γ. 1984: «Το κίτς στον καθημερινό λόγο». Στο *Κάτι το ωραίο* (Αθήνα: Εκδ. Φίλιππου του ΑΝΤΙ) 235-253.
- Καλιόρης Γ. 1986: «Ιδιαιτερότητες της Νεοελληνικής». Στο *Ελληνική γλώσσα (Αναζητήσεις και συζητήσεις)* (Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη) 31-72.
- Κανουκοπούλου F. 1992: «La dynamique du grec contemporain. Diversité des usages sociaux et dialectaux, convergences et divergences». *La Linguistique* 28, 105-113.
- Kazazis K. 1979: «Learnedisms in Costas Taktis's *Third Wedding*». *Byzantine and Modern Greek Studies* 5, 17-27.
- Kofod M. 1992: «The influence of katharevousa on the phonology of Modern Greek». *Byzantine and Modern Greek Studies* 16, 84-109.
- Κοντοσόπουλος Ν. 1994: *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής. Ανανεωμένη έκδοση* (Αθήνα).
- Κουτσουλέλου Μ. 1992: «Μεταφορές-μαγνήτες: Χρήση και λειτουργία της μεταφοράς στον τύπο». *Παρουσία* 8, 313-335.

- Mackridge P. 1990: *Η νεοελληνική γλώσσα. Περιγραφική ανάλυση της Νεοελληνικής Κοινής*. Μετάφρ. από το αγγλ. πρωτότυπο Κ. Πετρόπουλου (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη).
- Mahmoudian M. 1980: «Structure linguistique: Problèmes de la constance et des variations». *La Linguistique* 16, 5-36.
- Martinet A. 1989: *Fonction et dynamique des langues* (Paris: A. Colin).
- Milroy L. 1980: *Language and Social Networks* (Oxford: Blackwell).
- Mirambel A. 1978: *Η νέα ελληνική γλώσσα. Περιγραφή και ανάλυση*. Μετάφρ. από το γαλλ. πρωτότυπο Σταμ. Κ. Καρατζά (Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Μήτσος Ν. 1986: «Η έννοια της νόρμας (κανόνα) στη σύγχρονη σχολική γραμματική». Στο *Ελληνική γλώσσα (Αναζητήσεις και συζητήσεις)* (Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα) 73-96.
- Pagoni S. 1993: *Modern Greek Phonological Variations: a Government Phonology Approach* (University of London: αδημ. διδ. διατριβή).
- Petrounias E. 1978: «The Modern Greek language and diglossia». Στο Spiros Vryonis (εκδ.), *Byzantina και Metabyzantina*, vol. I (Malibu) 193-220.
- Πετρούνιας Ε. 1984: *Νεοελληνική Γραμματική και συγκριτική ("αντιπαραθετική") ανάλυση*. Μέρος Α': Θεωρία (Θεσσαλονίκη: University Studio Press).
- Pugh A.K. - Lee V.J. - Swann J. (εκδ.) 1980: *Language and language use* (London: Heinemann Educational Books in association with The Open University Press).
- Quirk R. - Greenbaum S. - Leech G. - Svartvik J. 1985: *A grammar of Contemporary English* (London: Longman).
- Σελλάτος Μ. 1969: *Τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη λόγων και δημοτικών λέξεων της Κοινής Νεοελληνικής* (διατριβή επί διδακτορία) (Θεσσαλονίκη).
- Σελλάτος Μ. 1992: «Η λειτουργική εκμετάλλευση της ποικιλίας στην Κοινή Νεοελληνική». *Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 2 (Περίοδος Β'), Τεύχος Τμήματος Φιλολογίας, 337-382.
- Sifianou M. 1992a: *Politeness Phenomena in England and Greece. A Cross-Cultural Perspective* (Oxford: Clarendon Press).
- Sifianou M. 1992b: «The use of diminutives in expressing politeness: Modern Greek versus English». *Journal of Pragmatics* 17, 155-173.
- Tannen D. 1980a: «Implications of the oral/literate continuum for cross-cultural communication». Στο Alatis J.E. (εκδ.), *Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics* (Washington D.C.: Georgetown University Press) 326-347.
- Tannen D. 1980b: «A Comparative Analysis of Oral Narrative Strategies: Athenian Greek and American English». Στο Chafe W. (εκδ.), *The pear stories: cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production* (Norwood, N.J.: Ablex) 51-87.
- Tannen D. 1983: «"I take out the rock-dok!": How Greek women tell about being molested (and create involvement)». *Anthropological Linguistics* 25/3, 359-374.

- Τριανταφυλλίδης Μ. 1981: *Νεοελληνική Γραμματική - Ιστορική Εισαγωγή*. Αντιτύπωση με διορθώσεις της έκδοσης του 1938 (=Απαντα, τόμ. 3. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Τσαμπάκου Ι. 1984: *Le génitif en grec moderne, étude de syntaxe et de variation morphosyntaxique* (Université de Paris VII: αδημ. διδ. διατριβή).
- Τσολάκης Χ. 1982: *Η πολυτυπία στο ρήμα της κοινής νεοελληνικής γλώσσας* (Διδ. διατριβή) (Θεσσαλονίκη).
- Valdman A. 1989: «The elaboration of pedagogical norms for second language learners in a conflictual diglossia situation». Στο S. Gass - C. Madden - D. Preston - L. Selinker (εκδ.), *Variation in second language acquisition. Volume I: Discourse and Pragmatics* (Clevedon/Philadelphia: Multilingual Matters Ltd) 15-34.
- Υαννοπούλος Ρ. 1990: «Η έννοια της προόδου στα εγχειρίδια πρώτου επιπέδου της νεοελληνικής γλώσσας». Στο *AILA* (9ο Παγκόσμιο Συνέδριο Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, Χαλκιδική-Θεσσαλονίκη) 52-61.
- Wardhaugh R. 1976: *The contexts of language* (Massachusetts: Newbury House Publishers).